

הרב עדו רכניץ

מעמדה של מדינת ישראל במשנת הריא"ה הרצוג: מלכות ישראל או שותפות אזרחית

הקדמה

העובדה שמדינת ישראל קמה כמדינה דמוקרטית שאינה דתית, ובה מיעוטים לאומיים בעלי זכויות שוות לאלו של היהודים, גרמה לרב הרצוג להתחבט מהו הדגם ההלכתי שאמור להוות מסד לכל דיון בדבר מעמדה ההלכתי של מדינת ישראל: מלכות ישראל או שותפות אזרחית?

א. מלכות ישראל

במקומות רבים כתב הרב הרצוג בצורה חד-משמעית שמדינת ישראל היא מלכות ישראל, וכל חובה המוטלת על מלכות ישראל חלה על מדינת ישראל.¹ כך למשל הוא כתב, במסגרת סיכום קונטרס הצעת תקנות בירושה (תחוקה לישראל ע"פ התורה ח"ב, עמ' 171-173):

אין להסכים לכך שמלכות ישראל תחוק חוק גמור החלטי ללא יוצא מן הכלל להשוות את המינים ואת [הבן] הבכור לפשוט אפילו בכח של הפקר בית דין... יש מקום לטעון שמלכות ישראל דימוקרטית אינה דומה למלך ישראל, שליט עצמאי (אבסלוטי), ושכל חוק שהפרלימנט שלה חוקק יש לו דין של קבלה שקיבלו עליהם בני המדינה, אבל גם בזה יש מקום לחששות חמורות מאד, ואינו מתקבל על דעתי לחוק חוק כזה... [ולכן הפתרון הוא] לתקן על ידי בית דין ובצירוף צו מלכות ישראל...

על עמדה זו הוא חזר כבדרך אגב בדיונים הארוכים שלו על שאלת הסמכות לתקן תקנות, וכתב פעמים מספר שיש תוקף לתקנות שנעשו על ידי 'מלכות ישראל' בצירוף הרבנות הראשית.² מכוח תפיסה זו, נלחם הרב הרצוג במגמה להפריד בין דת למדינה,

1. ראו למשל: הרב הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג, עמ' רג (בעניין ההסתמכות על היתר המכירה בשמיטה, לאחר הקמתה של מדינת ישראל); הנ"ל, תחוקה לישראל ח"ב, עמ' 147.
2. כגון שם, עמ' 147, ועוד.

וכתב ש'ההפרדה בין הדת לבין המדינה אסורה בהחלט'.³ ועוד הוסיף וכתב (שם, ח"ג עמ' 256):

יחסים בין הדת והמדינה היכולים אולי להניח את הדעת באומות אחרות, אין בכוחם לספק את עם ישראל, תורתנו היא תורת חיים; היא מקיפה את כל היקף החיים ביחיד ובציבור, על מצוותיה וחוקיה. נמצא שלדעת הרב הרצוג שמדינת ישראל היא בגדר 'מלכות ישראל' המחויבת בכל מצוות התורה.

ב. שותפות אזרחית

תפיסה זו העמידה את הרב הרצוג בפני אתגר הלכתי לא פשוט, בכל הנוגע למינוי נוכרים ונשים לתפקידים ציבוריים. בהקשר זה הוא העיר שיש אומנם בתורה 'מצוות ציבוריות, המוטלות... על הגוף השליט, על הממשלה היהודית באיזו צורה שתהא, שהכח בידה לקיימן', אך כאמור, מאחר שהקמת המדינה הותנתה על ידי האומות העולם במתן שוויון זכויות לבני כל הדתות, עם ישראל מנוע מלקיים את המצוות הציבוריות בהקשר זה.⁴ ואולם בהמשך הוא מוסיף נימוק, המנוגד בתכלית למודל ההלכתי של 'מלכות ישראל': ניתן לראות במדינת ישראל מעין שותפות אזרחית בין כל אזרחיה, ובשל כך שותפות זו אינה מחויבת לקיים את מצוות התורה (שם, ח"א עמ' 20):

יסוד המדינה מעצמו הוא מעין שותפות. הרי זה כאילו על ידי תיווך ידוע באו גוים... לידי הסכמה לתת לנו להקים ממשלה משותפת באופן שתהיה לנו עליונות ידועה, ושם המדינה יקרא על שמנו. כלום הייתה על מדינה זו תורת מלכות ישראל...? בעצם זוהי שותפות של עם ישראל ועם נכרי בתנאים כאלה... על עמדה זו הוא חזר בקונטרס על תקנות בירושה (שם, עמ' 220):

שהמדינה מיוסדת על הבסיס של שותפות של רוב ישראל ומיעוט אינם בני ברית, העושים שותפות ביניהם לשם האינטרסים ההדדיים. וזהו התוכן העיקרי של דימוקרטיה, כלומר, כאילו נוסדה חברה מרוב יהודים ומיעוט גוים, שהגויים יהיו מיוצגים בדירקטוריון.

על פניו נראה שהרב הרצוג הציע שני דגמים הלכתיים סותרים להבנת הבסיס ההלכתי שמכוחו יש להבין מהן החובות שמטילה ההלכה על המדינה.⁵ כיצד ניתן ליישב סתירה זו?

3. שם ח"א, עמ' 209.

4. שם ח"א, עמ' 19, וכן שם, עמ' 217.

5. יש להעיר כי גם בכתביו של הרב שאול ישראלי ישנה לכאורה סתירה דומה. בספר עמוד הימיני, ס' ז, כתב הרב ישראלי שיש למדינת ישראל את הסמכויות של מלך ישראל. לעומת זאת, בהמשך (שם, ס' יב) כתב שגויים הם בעלי זכויות פוליטיות, בנימוק הבא: 'בשותפות הגדולה יותר של ניהול עיר ומדינה, אין משתנה התוכן היסודי של זכות הנבחרים, שאינם מקבלים שררה' (וראו גם: משפטי שאול - ארץ ומדינה, ס' קלא). היו שהבינו שלדעת הרב ישראלי אין למדינת ישראל דין של מלכות ישראל, וממילא היא פטורה מקיום מצוות, וחלקו עליו (כגון הרב עזרא בצרי, דיני ממונות ד, עמ' נח, וכן הרצי"ה במכתב תגובה

ג. יישוב הסתירה

בשלב ראשון יש לבחון באילו הקשרים השתמש הרב הרצוג בדגם השותפות. בחינה זו מובילה למסקנה שבדגם השותפות נעשה שימוש אך ורק על מנת להצדיק מתן זכויות אזרחיות לנוכרים, זכויות שאין ההלכה המעניקה להם במדינה שהיא 'מלכות ישראל'. אפילו בהקשר של זכויות הנשים לא הסתמך על הרצוג על דגם השותפות. על רקע זה ייתכן שהשימוש בדגם השותפות איננו מבטא את תפיסתו של הרב הרצוג בנוגע למשמעות ההלכתית של מדינת ישראל. בעיניו היו שני שלבים: בשלב הראשון קמה מדינת ישראל שהיא אכן 'מלכות ישראל', וחלו עליה כל החובות המוטלות על מלכות ישראל. בשלב השני 'מלכות ישראל' בחרה להקים מדינה בשותפות עם נוכרים, ומכוחה של שותפות זו יש להעניק שוויון זכויות לנוכרים במדינה. ואולם הענקת שוויון זכויות לנוכרים אינה יכולה להתיר ל'מלכות ישראל', שהיא צד לשותפות, לעבור על חוקי התורה.

הוכחה לכך ישנה בהגדרתו של הרב הרצוג את היישוב היהודי ערב הקמת המדינה כ'מלכות ישראל' הרשאית לפתוח במלחמה עם אויביה, ואלו דבריו (משואה ליצחק ח"א, עמ' 261):

ועתה הנה מלחמה זו על פי הרשויות המקומיות בכח הציבור של כל אחד ואחד [מ]ההסתדרויות, ובתוכם ההסתדרויות הדתיות... ומי זה יוכל לאמר שכל [אלו] ביחד אין להם הכח של מלך בישראל?⁶
 כך הוא כתב בתשובה לחברי ארגון עזרא מחודש אדר ב' תש"ח (טרם הקמת המדינה) לגבי הלחימה שהחלה אחרי החלטת האו"ם על חלוקת הארץ (פסקים וכתבים ח"א, עמ' ריג):

הציבור כולו, או רובו, כפי שביאר כבר קודמי הגאון בשו"ת משפט כהן (סימן קמ"ד אות ט"ו א') יש לו הסמכות של מלך ישראל, והרי גיוס זה הוכר מטעם הרוב הגדול של היישוב בארץ ישראל, שהוא בבחינת כל קהל ישראל.⁷
 ברור שהיישוב היהודי היה מורכב אך ורק מיהודים, ולכן הרב הרצוג סבר שיש לו מעמד של 'מלכות ישראל'. בשלב השני, עם הקמת המדינה, הסכים היישוב היהודי לשתף גם נוכרים במדינה, ובמסגרת השותפות הם זכאים לזכויות ככל אזרח. אולם, כאמור, שותפות זו אינה פוטרת את הרכיב היהודי במדינה, אשר נשאר בגדר 'מלכות ישראל' מחובותיו כלפי התורה.

לדברי הרב (ישראלי הנ"ל). אלא שעמדתו העקיבה של הרב ישראלי הייתה שלמדינת ישראל יש מעמד של מלכות ישראל, ועל כן מסתבר שדבריו על שותפות נוגעים רק לכך שמינוי פוליטי במדינה דמוקרטית איננו בגדר שררה, בדומה לדברי הרב הרצוג (וראו ברוח זו הערתו של הרב אורי דסברג, בתוך: הרב יהודה זולדן, 'מינוי נכרים לתפקידים ציבוריים', תחומין כג, עמ' 355, הערה 33). ייתכן גם שהתירוץ המופיע למעלה לדברי הרב הרצוג מיישב אף את דברי הרב ישראלי.

6. ר' שם, עמ' 132.

7. ר' הנ"ל, פסקים וכתבים ח"א, עמ' רכ; רכג; שם ח"ב, תקכ.

סיכום

במקומות רבים כתב הרב הרצוג שיש למדינת ישראל מעמד 'מלכות ישראל' אשר מחויבת בשמירת מצוות התורה. בניגוד לכך, בהקשר של הדיון בזכויות של המיעוטים כתב הרב הרצוג שמדינת ישראל הדמוקרטית היא בגדר 'שותפות אזרחית', ולכן גם המיעוטים הם בעלי זכויות, וכן לא חלים על המדינה האיסורים המונעים מתן זכויות ללא-יהודים.

כיצד ליישב את הסתירה? נטען והוכח שהרב הרצוג הבין שהקמת המדינה התרחשה בשני שלבים: השלב הראשון היה ליישוב היהודי בארץ ישראל, עוד טרם הקמת המדינה, מעמד של 'מלכות ישראל'. בשלב השני, היישוב היהודי יצר שותפות עם המיעוט הלא-יהודי, וממילא בשותפות זו יש זכויות לכל האזרחים, ובכלל זה האזרחים הלא-יהודים. למרות זאת, נשאר הרכיב היהודי (הדומיננטי) בשותפות בגדר 'מלכות ישראל', ובשל כך מדינת ישראל נשארה מחויבת במצוות.

